

Professor emeritus Raimo Lahti, Helsingfors universitet

Utvecklingslinjer i den finländska straffrättsvetenskapen från 1970-talet till 2010-talet

1 Inledning

I denna artikel analyseras de utvecklingslinjer som har påverkat den finländska straffrättsvetenskapen och mer allmänt även den rättsvetenskapliga forskningen i Finland från 1970-talet till medlet av 2010-talet. Under denna period har Dan Frände som hyllas i denna festskrift verkat som forskare i 35 år med början år 1982¹.

I artikeln behandlas sådana straffrättsvetenskapliga doktorsavhandlingar och andra vetenskapliga arbeten som enligt min åsikt har bidragit till att lyfta fram nya teoretiska och metodologiska synpunkter i den finländska straffrättsvetenskapen. I artikeln kommenteras Frändes rättsdogmatiska och kriminalpolitiska produktion och dess betydelse för den finländska straffrättsvetenskapen.² I Frändes omfattande produktion finns även rikligt med annan forskning från andra områden inom den straffrättsliga och den kriminalvetenskapliga forskningen, framför allt inom straffprocessrätten och straffrättens särskilda delar. Denna del av Frändes vetenskapliga produktion tas dock inte upp i denna artikel.

I en av sina läroböcker som används i mycket stor utsträckning hänför Dan Frände rättsprinciper, teorier, begreppsapparaturen, rättskälleläran och den juridiska metodläran till straffrättens allmänna läror.³ För min egen del hänvisar jag även värderingarna och målsättningarna bakom straffrätten till straffrättens allmänna läror. Enligt Frände är tolkning och systematisering av straffrättsbestämmelserna en viktig del av den straffrättsdogmatiska forskningen. Denna forskning använder sig av de ”arbetsredskap” som konstruerats i samband med straffrättens allmänna läror. I Frändes lärobok har brottsbegreppet en viktig roll.⁴

¹ Se *Dan Frände*, Den straffrättsliga legalitetsprincipen. Ekenäs, Juridiska Föreningen i Finland 1989, Förord.

² I min motsvarande finskspråkiga artikel reflekterade jag över straffrättens utveckling i förhållande till Pekka Koskinens produktion och dess betydelse. Se *Rikosoikeustiede ja rikosoikeuden yleiset opit – kehityssuuntia 1960-luvulta 2010-luvulle* [Straffrättsvetenskapen och straffrättens allmänna läror – utvecklingslinjer från 1960-talet till 2010-talet]. I verket Raimo Lahti (toim./red.), *Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle*. Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu [Straffrättens utveckling från 1960-talet till 2010-talet. Festskrift till minnet av Pekka Koskinen (1943–2011)]. Helsinki, Forum Iuris 2013, s. 53–68. Förevarande artikel som är avsedd för en skandinavisk publik sammanfattar och uppdaterar det centrala innehållet i den finskspråkiga artikeln från år 2013.

³ *Dan Frände*, Allmän straffrätt. 4 uppl. Helsingfors, Forum Iuris 2012, s. 4.

⁴ *Dan Frände* 2012, i synnerhet s. 5.

Det anses allmänt att funktionen med straffrättens allmänna läror är att främja möjligheterna att systematisera och tillämpa den gällande rätten. Enligt min åsikt är det lika viktigt att utveckla den straffrättsliga teorin och mer allmänt uttryckt ett teoretiskt tänkande som beaktar beredningen av lagar och som omfattar hela det straffrättsliga kontrollsystemet (straffrätten och straffprocessrätten samt det kontrollmaskineri som i praktiken står för genomförandet).⁵

2 Om straffrättsvetenskapens och -dogmatikens riktningar på 1970-talet – den mångfasetterade kriminalvetenskapens frammarsch

I rättsvetenskapen var 1960- och 1970-talet ett skede med intensiva diskussioner om metodologiska frågor. Enligt programdeklarationen i Antti Kivivuoris doktorsavhandling hade rättsvetenskapen två viktiga uppgifter. För det första uppgiften att med logisk-språkvetenskapliga metoder analysera det språkliga innehållet i normer. För det andra uppgiften att analysera förhållandet mellan rättsnormer och samhället med tillämpning av sociologiska, psykologiska och historiska metoder.⁶ Antero Jyränki och Lars D. Eriksson kallade år 1969 samman ett symposium som gick under namnet ”Juridik 70”. Även jag deltog i symposiet. Jyränki ställde i sitt anförande som mål att utveckla en rättsvetenskap som skulle kunna räknas som en del av politiken. Såväl den traditionella rättsdogmatiken som den analytiska rättsvetenskapen utsattes för kritik.⁷

Aulis Aarnio sammanfattade på de första nationella rättsvetenskapsdagarna år 1984 de nya forskningsriktningarna på följande sätt. För det första efterlystes ett närmare samarbete mellan å ena sidan rättsdogmatiken och rättsvetenskapen och de metoder som tillämpades inom dem och å andra sidan politologin och de empiriska samhällsvetenskaperna. För det andra framfördes – beroende på vilka betoningar den hade som framförde kritiken – krav på att rättsdogmatiken och rättsvetenskapen skulle omvandlas till en vetenskapsdisciplin med öppen argumentation, med tydlig förankring i problem och med strävan att i sig integrera olika områden. Målet var att bedriva forskning som lägger vikt vid att utveckla rättsordningen. Målet var också att stödja forskning som undersöker de strukturella förhållandena mellan rätten och samhället.⁸

⁵ I samma riktning t.ex. *Linda Gröning*, Towards a Theory of the Criminal Justice System. Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK) 2012, s. 27–45. Enligt Frände (2012, s. 3) består vetenskapen om brott och straff av fyra större discipliner, nämligen av straffrättsdogmatik, kriminalpolitik, kriminologi och kriminalistik.

⁶ *Antti Kivivuori*, Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I. Rikoslainsäädäntö 1809–1875 [Skadeståndsrättens utveckling i Finland. Strafflagstiftningen 1809–1875]. Joensuu 1969.

⁷ *Antero Jyränki*, Teesejä juridiikasta ja juristeista [Teser om juridik och jurister]. Lakimies (LM) 1969, s. 880–892.

⁸ *Aulis Aarnio*, Mitä 1960- ja 1970-lukujen keskustelu on opettanut oikeustieteen luonteesta? [Vad har den diskussion som fördes på 1960- och 1970-talet lärt oss om rättsvetenskapens särdrag?]. I verket Raimo Lahti – Maria Rehbinder (toim./red.), Oikeustieteen tila ja tulevaisuus

På samma rättsvetenskapsdagar ställde Eero Backman utmaningen att skapa ett koncept som skulle förena den straffrättsliga lagstiftningen med rättslig, empirisk och teoretisk forskning och på så sätt lägga grunden till en vetenskap med enhetliga grundvalar. Backman hade i sin doktorsavhandling ("Strafflagen och samhället I") från år 1976 haft som teoretisk referensram en rättsideologi som var influerad av marxistiskt tänkande. Backmans doktorsavhandling representerade den ovan nämnda forskningsinriktningen som betonade betydelsen av att analysera de strukturella förhållandena mellan rätten och samhället. I ett verk ("Rättsvetenskapen som samhällsvetenskap") från år 1992 tog Backman tag i den utmaning som han hade ställt upp vid rättsvetenskapsdagarna år 1984.⁹

Under min egen bana som forskare skrev jag efter min rättsdogmatiska licentiatavhandling om lagkonkurrens¹⁰ en rättspolitisk artikel om rättegångarna om anstiftan till vapenvägran som fördes i slutet av 1960-talet¹¹. På grund av rättegångarna kom min artikel att vara mycket aktuell. Därefter skrev jag en omfattande artikel om målsättningarna och medlen i kriminalpolitiken¹². Detta ledde mig till att som tema för min doktorsavhandling välja frågan om bestämmelserna om eftergifter i det straffrättsliga påföljdssystemet. Min strävan var att ur ett helhetsperspektiv och med ett tvärvetenskapligt grepp analysera lagstiftningen om de nämnda brottspåföljderna.

Den metod jag tillämpade i min doktorsavhandling var problemorienterad och mitt mål var att integrera olika typer av kriminalvetenskapliga forskningssätt och framför allt att integrera ett empiriskt samhällsforskningssätt med ett rättsdogmatiskt forskningssätt. Den centrala tanken var att de rättssociologiska (och rättshistoriska och rättsjämförande) forskningsresultat som presenterades i boken var betydelsefulla inte enbart för de nämnda allmänna disciplinerna inom rättsvetenskapen utan också betydelsefulla som grundläggande material för rättslig och rättspolitisk

---

[Rättsvetenskapens läge och framtid]. Vaasa, Lakimiesliiton Kustannus 1985, s. 17–32, i synnerhet 23–24 jämte hänvisningar.

⁹ Se närmare *Eero Backman*, Rikoslaki ja yhteiskunta I. Teoreettinen erittely rikosoikeuden tieteenkäsitteistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalini, uskonnon ja rikosoikeuden suhteisiin Suomessa vuosina 1894–1917 [Strafflagen och samhället I. En teoretisk analys av straffrättsliga vetenskapsuppfattningar på 1800-talet och en konkretisering av analysen i förhållande till moralen, religionen och straffrätten under åren 1894–1917 i Finland]. Vammala, Suomalainen Lakimiesyhdistys (SLY) 1976; *Eero Backman*, Havaintoja suomalaisen rikosoikeudellisen tutkimuksen metodien kehityksestä [Lakttagelser om hur metoder utvecklats i den finländska straffrättsliga forskningen]. I det ovan (fn. 8) nämnda verket Oikeustieteen tila ja tulevaisuus, s. 106–109; *Eero Backman*, Oikeustiede yhteiskuntatieteenä [Rättsvetenskapen som samhällsvetenskap]. Helsinki, Lakimiesliiton Kustannus 1992.

¹⁰ Se min begreppsteoretiska artikel som jag skrev med utgångspunkt i min licentiatavhandling: *Raimo Lahti*, Lainkonkurensista [Om lagkonkurrens]. LM 1968, s. 709–737.

¹¹ Se *Raimo Lahti*, Rikoslain 16 luvun 8 ja 9 §:stä, erityisesti niiden uudistamisesta [Strafflagens 16 kap. 8 och 9 § och i synnerhet behovet att förnya bestämmelserna]. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland (JFT) 1969, s. 487–505.

¹² Se *Raimo Lahti*, Rikollisuudesta johtuvien kustannusten vähentämisestä ja jakamisesta [Om att minska och allokera de kostnader som orsakas av brottslighet]. Oikeustiede–Jurisprudentia II, 1972:1, s. 221–313.

argumentation samt därigenom för tolknings- och de lege ferenda-rekommendationer. På det sättet kan man i väsentlig mån öka det rationella elementet i tolkningen av straffrättsliga bestämmelser och i kriminalpolitiken. Det behövs mer medvetenhet om sådana målsättningar och värderingar som skapar meningsskiljaktigheter. Det finns ett behov att analysera hur olika målsättningar och värderingar kan motiveras. Även modeller behöver utvecklas för att kunna väga de divergerande målsättningarna och värderingarna mot varandra. Analysen av de kriminalpolitiska funktionerna bakom de bestämmelser som jag analyserade hade en viktig roll i min doktorsavhandling. I metodavsnittet i min doktorsavhandling utvecklade jag en forskningsmetod som lade vikt vid lagens syften (målsättningarna, de bärande idéerna och funktionerna).¹³

De mångsidiga kriminalvetenskaperna – straffrätten (straffrättsvetenskapen), kriminologin och kriminalpolitiken som de viktigaste delområdena – är i sig inget nytt. Redan den s.k. sociologiska straffrättsskolan, som utvecklades i samband med uppkomsten av kriminologin med början på slutet av 1800-talet, hade en stark inverkan på det kriminalpolitiska tänkesättet under flera årtionden. Det nya i den diskussion som började i slutet av 1960-talet var en medveten strävan att utvidga forskningsfältet inom de kriminalvetenskaperna och göra forskningsfältet mer mångsidigt. Samma strävan fanns även inom andra rättsvetenskapliga forskningsområden. Målet var också att skapa olika sorters kunskapsintressen och metoder och att öka växelverkan mellan de olika forskningsområdena.¹⁴

3 På jakt efter en ny typ av straffrättsteori – den kriminalpolitiska vändningen

Projektet med en totalreform av strafflagen inleddes år 1980 och under de första åren låg fokus på behovet att reformera strafflagens särskilda del. När de första förslagen på den punkten blivit färdiga fick arbetsgruppen för de allmänna läroarna fart på sitt arbete i slutet av 1980-talet. När det internationella forskningskollokviet ”Strafflagen 100” hölls kunde de finländska deltagarna presentera ett preliminärt förslag till en ny allmän del i strafflagen. I medlet och slutet av 1980-talet kom flera ledande rättslärdar från Tyskland såsom Hans-Heinrich Jescheck, Claus Roxin och Winfried Hassemer till Finland för att diskutera grundläggande frågor i straffrättsdogmatiken och kriminologin. Kollokviet, som behandlade frågor som

¹³ Se *Raimo Lahti*, Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä [Om eftergifter i det straffrättsliga påföljdssystemet med särskild hänsyn till domseftergift]. Vammala, SLY 1974. Se även *Raimo Lahti*, Rikollisuus tutkimuksen ja päätöksenteon kohteena [Brottligheten som objekt för forskning och beslutsfattande]. LM 1976, s. 507–546.

¹⁴ Jfr med en senare klassificering av olika forskningssätt: omfattande i *Raimo Siltala*, Oikeustieteen tieteenteoria [Rättsvetenskaplig kunskapsteori]. Helsinki, SLY 2003, passim.

gällde brytningstiden i straffrättsteorin och strafflagsprojektets förslag, hade 32 föredragshållare från 12 olika länder.¹⁵

Helsingfors universitet beviljade mig ett forskningsanslag för åren 1987–1989 för att användas för projektet ”Straffrättsforskningens teoretiska grundvalar och tillämpningar (särskilt strafflagens helhetsreform)”. Med projektpengarna fick jag en möjlighet att ekonomiskt stödja doktoranderna Dan Frände, Jaakko Jonkka, Kimmo Nuotio och Jussi Matikkala. Under åren 1987–1994 ledde jag även en forskarcirkel i straffrätt med deltagare från forskningsprojektet och andra doktorander. Som ett resultat av forskningsprojektets och forskarcirkelns arbete uppkom i straffrättens ”jubileumsår” 1989 ett samlingsverk.¹⁶ Denna artikelsamling fungerade även som förberedelse inför kollokviet ”Strafflagen 100”. De ovan nämnda teoretiskt inriktade doktoranderna slutförde sina doktorsavhandlingar under åren 1989 (Frände), 1991 (Jonkka), 1998 (Nuotio) och 2005 (Matikkala).¹⁷

Den kriminalpolitiska vändningen som uppkom på 1970-talet representerade en ny form av straffrättsteori. Tysken Claus Roxin betraktas som grundaren till den s.k. funktionella dvs. målrationella tankeriktningen som betonade sambandet mellan det straffrättsliga systemet och kriminalpolitiken. Roxins grundtanke var att den straffrättsliga begrepps- och systembildningen bör grunda sig på kriminalpolitiskt övervägande. Enligt Roxin bör de rättsliga begreppen i strafflagens allmänna del definieras med utgångspunkt i de rättsliga följderna begreppen har. Vidare bör det systematiska sambandet mellan begreppen grunda sig på ledande kriminalpolitiska principer.¹⁸ Enligt Roxin var kärnan i det som straffrättsligt definierades som felaktigt beteende att gärningsmannen åstadkom en risk i förhållande till ett rättsgott som var straffrättsligt skyddat. Enligt Roxin var det sålunda inte väsentligt att tvista om den kausala eller den finala gärningsläran.¹⁹ I den tyska straffrättsvetenskapen fördes

---

¹⁵ Se verket med huvudanförandena *Raimo Lahti – Kimmo Nuotio* (Eds./Hrsg.), *Criminal Law Theory in Transition. Finnish and Comparative Perspectives / Strafrechtstheorie im Umbruch. Finnische und vergleichende Perspektiven*. Helsinki, Finnish Lawyers' Publishing Company 1992.

¹⁶ *Raimo Lahti* (toim.), *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI. Rikosoikeuden juhluvuonna 1989. Rikoslaki 1889–19/12/1989. Jaakko Forsman (1839–1899). Brynolf Honkasalo (1889–1973). [Straffrättsliga skrifter VI. Straffrättens jubileumsår 1989. Strafflagen 1889–19/12/1989. Jaakko Forsman (1839–1899). Brynolf Honkasalo (1889–1973)]*. Helsinki, SLY 1989.

¹⁷ *Dan Frände*, Den straffrättsliga legalitetsprincipen (se ovan fn. 1); *Jaakko Jonkka*, *Syytekynnyks [Åtalströskeln]*. Vammala, SLY 1991; *Kimmo Nuotio*, *Teko, vaara, seuraus [Gärning, fara, följd]*. Vammala, SLY 1998; *Jussi Matikkala*, *Tahallisuudesta rikosoikeudessa [Om uppsåt i straffrätten]*. Helsinki, SLY 2005.

¹⁸ Se i synnerhet *Claus Roxin*, *Kriminalpolitik und Strafrechtssystem*. Berlin, Walter de Gruyter 1970 (2 uppl. 1973). Se även *Bernd Schünemann* (Hrsg.), *Grundfragen des modernen Strafrechtssystems*. Berlin, Walter de Gruyter 1984.

¹⁹ *Claus Roxin*, *Mein Leben und Streben*. I verket *Eric Hilgendorf* (Hrsg.), *Die deutschsprachige Strafrechtswissenschaft in Selbstdarstellungen*. Berlin, de Gruyter Verlag 2010, s. 447–477 (460).

under en lång tid en grundlig diskussion om begreppet gärning och ändamålsenligheten av finala förklaringar. Den typen av frågor har däremot inte i någon högre grad uppmärksammats i Finland.²⁰

I en artikel som publicerades år 1990 redogjorde jag för de resultat som mitt forskningsprojekt hade lett till och även för min egen forskarideologi.²¹ Nu efteråt kan man betrakta artikeln som en programförklaring. I artikeln framförde jag min syn att man på starka grunder kan tala om en kriminalpolitisk vändning i straffrättsvetenskapen. I artikeln redogjorde jag för mina forskningsmässiga utgångspunkter som låg i linje med den kriminalpolitiska vändningen. Därvid konstaterade jag bl.a. att man när man bestämmer innehållet i straffrättens allmänna läror ska beakta vilka rättsliga följder de allmänna lärorna har och också beakta de målsättningar (och intressen) och värderingar (och principer) som styr en rationell kriminalpolitik. Jag konstaterade att min fokus låg på såväl mål- som värderationella argument. Jag poängterade att indelningen i kriminalpolitiska målsättningar å ena sidan och kriminalpolitiska värderingar å andra sidan avspeglar det spänningsförhållande som alltid har funnits i straffrättens historia mellan å ena sidan (utilitaristiska) ändamålsenlighetssynpunkter och å andra sidan rättvis- och humanitära synpunkter. Vidare argumenterade jag för att rättssäkerhet och liknande värderingar i den kriminologiska begrepps- och systembildningen bör i första hand ges förtur, men att preventionssynpunkter i vissa gränsfall kan få förtur (t.ex. vid bedömningen av ett beteende som ägt rum i berusat tillstånd) när det gäller att definiera vissa enskilda ansvarskategorier.

I Tapio Lappi-Seppäläs doktorsavhandling som utkom år 1987 fanns en argumentationsmodell som avspeglade den kriminalpolitiska vändning som jag beskrivit ovan. Argumentationsmodellen hade en viktig roll i Lappi-Seppäläs teoribildning. Med stöd av argumentationsmodellen härledde Lappi-Seppälä de allmänna och gärningsspecifika förutsättningarna för straffbarhet från de preventiva kraven bakom olika lagstiftningslösningar dvs. från de krav som ställs i syfte att kontrollera olika typer av beteenden.²² Lappi-Seppälä har senare detaljerat redogjort för sin

---

²⁰ Se i synnerhet *Antero Kantola*, Finaalisista selityksistä ja tuottamuksesta [Om finala förklaringar och oaktsamhet]. I verket *Tuottamukselliset rikokset [Oaktsambetsbrott]*. Helsinki, Helsingin yliopisto 1976, s. 5–21.

²¹ *Raimo Lahti*, Mitä uutta rikosoikeustieteessä ja rikosoikeuden yleisissä opeissa? Defensor Legis 1990, s. 200–217 (även publicerad på tyska: Neues in der finnischen Strafrechtswissenschaft und in den allgemeinen Lehren des finnischen Strafrechts. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 1991, s. 521–540). I fråga om mina senare ställningstaganden i samma riktning se *Raimo Lahti*, Hur utföll den finska totalrevideringen av strafflagen (1972–2003)? I verket *Jurist uden omsvøb. Festskrift til Gorm Toftegaard Nielsen*. København, Christian Ejlers' Forlag 2007, s. 153–169; *Raimo Lahti*, Åklagaren som kriminalpolitisk och etisk aktör. I verket *Festskrift till Suzanne Wennberg*. Stockholm, Norstedts juridik 2009, s. 179–194. Se även *Raimo Lahti*, Om den straffrättsliga rättskälle- och tolkningsläran. I verket *Festskrift till Madeleine Leijonhufvud*. Stockholm, Norstedts juridik 2007, s. 153–169.

²² *Tapio Lappi-Seppälä*, Rangaistuksen määräämisestä I [Om bestämmande av straff I]. Vammala, SLY 1987.

straffrättsliga metodologi och den roll som den kriminalpolitiska orienteringen har haft i hans metodologi.²³

Den kriminalpolitiska vändningen har vunnit ett omfattande medhåll inom straffrättsvetenskapen och t.o.m. i en så hög grad att man på goda grunder kan fråga sig om den inte har blivit den rådande huvudströmningen. Visserligen finns det skillnader i vad olika forskare som representerar den kriminalpolitiska orienteringen betonar. Tänkandet som utgår från respekten för grundläggande och mänskliga rättigheter och som presenteras i följande avsnitt har allmänt inverkat på de forskare som arbetar utifrån ett kriminalpolitiskt perspektiv. Matti Tolvanen anser i ett utlåtande från år 2012 om en doktorsavhandling att den kriminalpolitiska riktningen och det tänkande som är förankrat i respekten för de grundläggande rättigheterna kanske har varit det mest utmärkande draget i den straffrättsliga forskning som har bedrivits vid Åbo universitets juridiska fakultet under de senaste årtiondena. Tolvanen leder utvecklingens ursprung till min tid som professor vid det nämnda lärosätet. Tolvanen räknar åtminstone följande forskare som har disputerat i straffrätt som representanter för den ovan nämnda inriktningen: Ari-Matti Nuutila, sig själv, Vilja Hahto, Elina Pirjatanniemi, Jussi Tapani och Mikko Vuorenpää.²⁴

Min avsikt är inte att redogöra för de ovan nämnda forskarnas uppfattningar. Jag vill dock lyfta fram ett kort citat ur Ari-Matti Nuutilas *lectio praecursoria* Enligt Nuutila använder en kriminalpolitiskt orienterad straffrättsdogmatik i allt högre grad objektiv teleologi och en problemorienterad forskningsutgångspunkt som metod. ”Det är inte enbart så att strafflagen tillämpas utan det är även så att tillämpningen är målinriktad.”²⁵ Därtill vill jag helt allmänt hänvisa till en artikel med synpunkter på metodfrågor av Jussi Tapani och som är relevant med tanke på temat ovan.²⁶

Många straffrättsforskare har dock kommit med kritiska synpunkter. Ingen tanke-riktning har varken då eller senare fått en allena rådande ställning. Särskilt Dan

---

²³ *Tapio Lappi-Seppälä*, Rikosoikeustutkimus, kriminaalipoliittinen orientaatio – ja metodi [Straffrättsforskning, den kriminalpolitiska orienteringen – och metoden]. I verket Juha Häyhä (toim./red.), *Minun metodini* [Min metod]. Helsinki, WSLT 1997, s. 189–218.

²⁴ *Matti Tolvanen*, Utlåtande av den offentliga opponenter i fråga om doktorsavhandlingen Kimmo Ilmari Kiiski, Hallinnollinen sanktiointi [Administrativa sanktioner] (Turun yliopisto 2011). LM 2012, s. 200–206 (202). Se även *Matti Tolvanen*, Kriminaalipoliittikka, kriminologia ja rikosoikeuden tutkimus [Kriminalpolitik, kriminologi och straffrättslig forskning]. LM 2006, s. 809–812.

²⁵ *Ari-Matti Nuutila*, Viisi teesiä rikosoikeuden yleisten oppien muutoksista [Fem teser om förändringarna i straffrättens allmänna läror]. LM 1997, s. 64–70 (69); mer omfattande se *Ari-Matti Nuutila*, Rikosoikeudellinen huolimattomuus [Straffrättslig oaktsamhet]. Helsinki, Lakimiesliiton Kustannus 1996, passim.

²⁶ *Jussi Tapani*, Rikosoikeusjärjestelmän jännitteisyys ja kriminaalipoliittisesti latautunut rikoslainoppi [Spänningarna i det straffrättsliga systemet och den kriminalpolitiskt orienterade straffrättsdogmatiken]. I verket Veli-Pekka Viljanen (toim.), *Oikeudenalojen rajat ja rajattomuus* [Rättsområden – Gränser och frånvaro av gränser]. Turku, Turun yliopisto 2002, s. 145–175. Se även *Jussi Tapani*, *Petos liikesuhteessa* [Bedrägeri i affärsförbindelsen]. Helsinki, SLY 2004.

Frände har förhållit sig skeptiskt till möjligheten att använda kriminalpolitik i straffrättsdogmatik²⁷. Visserligen ser Frände i sin lärobok från år 2012 mer accepterande på avhängighetsförhållandet mellan straffrättsdogmatik och kriminalpolitik. Frände konstaterar att förhållandet kan ses som ett krav på att rättsprinciper i en högre grad än tidigare ska få styra de straffrättsdogmatiska tolkningarna och begreppskonstruktionerna.²⁸

Även Kimmo Nuotio har framfört kritiska kommentarer i fråga om temat. Nuotio har påpekat att en straffrättslig systemmodell som utgår från ett rent funktionalistiskt tänkande kan förvandlas till en ”disciplinär modell” som helt bygger på målet att råda över olika typer av risker och där en optimering av hur rättsgoda skyddas ensamt i sig motiverar hur straff används.²⁹ I sin doktorsavhandling analyserade Nuotio³⁰ detaljerat de motiveringar som har framförts som stöd för det s.k. pragmatisk-rationella straffrättstänkandet. Nuotio letade efter gränser för ett sådant kriminalpolitiskt (och utilitaristiskt) tänkesätt i den rättskritiska rättspositivism som Kaarlo Tuori³¹ har utvecklat. Den teleologiska lagtolkningen har en central roll i den modell som Nuotio förordade. Den teleologiska lagtolkningen beaktar såväl preventiva som rättsskyddssynpunkter. Den strängaste formen av kritik mot den pragmatisk-rationella straffrättsinriktningen har framförts av Panu Minkkinen och Ari Hirvonen som har talat för en kritisk straffrättslära (abolitionism)³².

Även de som inte har velat binda sig till den målrationella tankeriktning som representeras av Claus Roxin kan ha tillgodogjort sig Roxins lära om objektivt tillräknande (”objektive Zurechnung”) eller ha tagit intryck av den. I en svensk-finsk variant av läran ställs ett krav med syfte att komplettera kausalitetsläran och som gäller orsakande av en normativt förbjuden risk och som är avsedd att tillämpas som

²⁷ Se i synnerhet *Dan Frände*, *Straffrättsdogmatik och kriminalpolitik*. Oikeustiede–Jurisprudentia XVIII, 1985, s. 5–54.

²⁸ *Frände*, *Allmän straffrätt* (se ovan fn. 3), s. 5.

²⁹ *Kimmo Nuotio*, *Rikosoikeudesta riskien hallinnan välineenä* [Om straffrätten som medel för att råda över risker]. LM 1991, s. 995–1022 (1006).

³⁰ *Kimmo Nuotio*, *Teko, vaara, seuraus*, kap. IV och i synnerhet s. 547.

³¹ Se allmänt *Kaarlo Tuori*, *Critical Legal Positivism*. Oxford, Routledge 2002; *Kaarlo Tuori*, *Ratio and Voluntas*. Oxford, Routledge 2010.

³² Se i synnerhet *Panu Minkkinen*, ‘If Taken in Earnest’: Criminal Law Doctrine and the Last Resort. *Howard Journal of Criminal Justice*, 45 (5), 2006, s. 521–536 och *Panu Minkkinen*, The ‘Last Resort’: A Moral and/or Legal Principle? *Oñati Socio-Legal Series*, 3 (1), 2013, s. 21–30; *Ari Hirvonen*, Miksi ei rikosoikeus? [Varför inte straffrätt?] I verket Ari Hirvonen (toim.), *Kohti 2000-luvun rikosoikeutta* [Mot 2000-talets straffrätt]. Helsinki, Helsingin yliopisto 1994, s. 83–114. Jmf med mina motkommentarer i *Raimo Lahti*, *Sanktionsavgifter eller straff*. [Referat.] Förhandlingarna vid Det 39:e nordiska juristmötet i Stockholm 18–19 augusti 2011. Del I. Utgivna av den svenska styrelsen, s. 391–398. Se även *Raimo Lahti*, *Towards a principled European criminal policy: some lessons from the Nordic countries*. I verket Joanna Beata Banach-Gutierrez – Christopher Harding (Eds.), *EU Criminal Law and Policy*. London and New York, Routledge 2016, s. 56–69.

en princip som begränsar det straffrättsliga ansvaret.³³ I Finland har Ari-Matti Nuutila och Dan Frände i sina läroböcker var för sig utvecklat lärobyggnaden på något olika sätt. Vardera har tagit i bruk begreppet gärningsculpa.³⁴

Verkan av en sådan normativ lära om objektivt tillräknande syns bl.a. i motiveringar till regeringspropositionen med förslag till revidering av lagstiftningen om straffrättens allmänna läror. Även om en gärningsman har tagit en förbjuden risk och åstadkommit en skadlig följd är det dock så i många situationer att den följd som uppkommit inte betraktas som en följd orsakad av sådan risktagning som är förbjuden i syfte att hindra att följden uppkommer. I en sådan situation har gärningsmannen inte ett straffrättsligt ansvar.³⁵ Läran syns även i några nyare rättsfall av prejudikatvärde, närmast i *HD 2014:41* (offrets medvetna risktagning uteslöt ansvaret för dödsvållande) och *HD 2016:36* (tillitsprincipen i trafiken var en faktor som uteslöt ansvaret för dödsvållande).

4 Från diskussionen om rättsprinciper till frammarschen av de grundläggande och mänskliga rättigheterna i straffrätten och till berikande av straffrättsteorin

I slutet av 1980-talet och början av 1990-talet fördes i Finland i teoretiskt inriktade doktorsavhandlingar en diskussion om rättsprinciper. Straffrätts- och straffprocessrättsforskare hade en betydande roll i diskussionen om regler och principer och utnyttjandet av diskussionens resultat. Kaarlo Tuori har konstaterat att det postanalytiska skedet i rättsteorin karakteriseras av ett intresse för sambandet mellan allmänna läror och samhällliga förhållanden och rättsprincipernas ställning i de allmänna läror.³⁶

Tapio Lappi-Seppälä, Dan Frände och Jaakko Jonkka tog del i denna diskussion i sina doktorsavhandlingar. Enligt Lappi-Seppälä kan normerna för utmätning av straff i sista hand karakteriseras som rättsprinciper. Lappi-Seppälä uppställde i sin doktorsavhandling som sin grundläggande uppgift att begränsa antalet tolkningsalternativ som stöder sig på rättskällor så att straffet som utdöms på ett optimalt sätt fyller de materiella och formella krav som ställs på rättvisa.³⁷

³³ I fråga om en samlad översikt över läran och dess varianter se *Kimmo Nuotio*, Teko, vaara, seuraus (se ovan fn. 17, kap. II.4. Se även i synnerhet *Dan Frände*, Gärningsculpa och ”objektive Zurechnung” – några jämförelser. Festskrift till Nils Jareborg. Uppsala, Iustus Förlag 2002, s. 237–250.

³⁴ Se *Ari-Matti Nuutila*, Rikosoikeudellinen huolimattomuus (se ovan fn. 25), kap. IV.1–4; *Ari-Matti Nuutila*, Rikoslain yleinen osa [Strafflagens allmänna del]. Helsinki, Lakimiesliiton Kustannus 1997, kap. III.6; samt *Frände*, Allmän straffrätt (se ovan fn. 3), kap. 5.1.5.

³⁵ Regeringens proposition 44/2002 rd (detaljmotiveringarna till bestämmelsen om oaktsamhetsbrott).

³⁶ *Kaarlo Tuori*, Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt [Rättsordning och rättsliga praxis]. Helsinki. Helsingin yliopisto 2003, s. 87, 148–149.

³⁷ *Tapio Lappi-Seppälä*, Rangaistuksen määräämisestä I (se ovan fn. 22), i synnerhet s. 5, 29 och 114.

Den centrala målsättningen i Frändes doktorsavhandling var att visa att det går att hitta stöd i rättsprinciper (tumregler) för de fyra delprinciperna i den straffrättsliga legalitetsprincipen: retroaktivitetsförbudet, praeter legem-förbudet, analogiförbudet och obestämdhetsförbudet. De nämnda delprinciperna kan således betraktas som bindande straffrättsliga normer.³⁸

Den centrala målsättningen i Jonkkas doktorsavhandling var att med utgångspunkt i diskussionen om rättsprinciper utveckla en modell som skulle kunna tillämpas vid prövning av om tröskeln för väckande av åtal i osäkra fall har överskridits. I modellen vägs mot varandra å ena sidan argument som talar för intresset att utreda det straffrättsliga ansvaret och å andra sidan argument som talar för det rättsskyddsintresse som den misstänkte har. Att ställa argumenten mot varandra hjälper att strukturera åklagarens beslutsfattande när han eller hon överväger huruvida åtals-tröskeln i ett konkret fall har överskridits eller inte har överskridits. Syftet med modellen är att styra åklagarens prövningsbeslut i enskilda fall så att prövningen så väl som möjligt att uppfyller straffprocessens allmänna värderingar och målsättningar.³⁹

Man blev medveten om att rättsnormerna kan indelas i rättsregler och rättsprinciper. Man blev också medveten om att när rättsprinciper tillämpas måste man i varje enskilt fall mot varandra väga de värderingar och målsättningar som finns bakom rättsprinciperna. Man blev också medveten om behovet att balansera rättsprinciperna mot varandra⁴⁰. Denna medvetenhet skapade en kunskapsteoretisk grund för det tänkande som utgår från respekten för de grundläggande och mänskliga rättigheterna och som växte fram på 1990-talet. Den lagstiftningsmässiga grunden till utvecklingen låg i att Finland år 1990 blivit medlem i Europarådet och därigenom även anslutit sig till den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonvention). Också revideringen av de grundläggande rättigheterna år 1995 bidrog till utvecklingen. En viktig milstolpe ägde rum när Finland år 1995 blev medlem i Europeiska unionen (EU).

De grundläggande och mänskliga rättigheternas frammarsch i straffrättsvetenskapen fick en viktig roll i Ari-Matti Nuutilas och Kimmo Nuotios doktorsavhandlingar på 1990-talet och i Sakari Melanders doktorsavhandling på 2000-talet. De två förstnämnda utvecklar i sin doktorsavhandling den moderna välfärdsstatliga straffrättens grunder med stöd i det ovan beskrivna tänkandet. Huvudtemat i Nuutilas bok är straffrättslig oaksamhet. Nuotio undersöker i sin bok strukturerna i hur straffan-

³⁸ *Dan Frände*, Den straffrättsliga legalitetsprincipen (se ovan fn. 1), i synnerhet kap. II.4.

³⁹ *Jaakko Jonkka*, Syytekyynys (se ovan fn. 17), kap. IV och V samt s. 346.

⁴⁰ I fråga om skillnaden mellan ett beslut som fattats efter balansering av argument för och emot och beslut som fattats efter tolkning se *Ari Hirvonen*, Oikeuden ja lainkäytön teoria [Teorin om rätt och rättskipning]. Helsinki, Helsingin yliopisto 2012, s. 145–146.

svar tillräknas och vilken ställning kravet på kausalitet och risktagning har när tillräknande sker.⁴¹ Kärnfrågor som dryftas i straffrättsteorin är hur den moderna straffrätten kan berättigas i spänningsförhållandet mellan ett liberalt och ett välfärdsstatligt rättstänkande och motsvarande rättsutveckling.⁴² Jag återkommer till Melanders avhandling nedan i avsnittet 5.

Antalet oaktsamhetsbrott och faredelikt har ökat såväl numerärt som i betydelse i den moderna straffrätten och också i Finlands totalreform av strafflagstiftningen. Bl.a. dessa drag i utvecklingen har ställt straffrättsvetenskapen inför nya utmaningar. Dan Frände har haft en central roll i och med att han har utvecklat allmänna läror för faredelikten.⁴³ Behov för detta har funnits särskilt eftersom antalet sådana brottsrekvisit har ökat i vilka orsakande av abstrakt fara i sig är ett tillräckligt element i förhållande till en viss situation, följd eller risk för att en fara uppkommer (s.k. ägnade-delikt). Med hjälp av dessa läror har rättspraxis i fråga om olika typer av faredelikt blivit klarare och i synnerhet vad gäller tillämpningen av de straffrättsliga bestämmelserna om sabotage (SL 34:1). Se därom prejudikat *HD 2003:53*, *HD 2004:95* och *HD 2012:4*.

Vid sidan av Ari-Matti Nuutilas och Kimmo Nuotios doktorsavhandlingar förtjänar även Petri Jääskeläinens doktorsavhandling om åklagaren som domare från samma tid att nämnas. I Jääskeläinens doktorsavhandling ligger den teoretiska utgångspunkten i en normativ-processuell preventionsteori samt i en lära som grundar sig på de grundläggande och mänskliga rättigheterna om gränserna och villkoren för åklagarens behörighet⁴⁴. Pekka Koponen och Päivi Hirvelä kombinerade på samma sätt som Petri Jääskeläinen en straffrättslig och en straffprocessuell synpunkt med varandra. Koponen och Hirvelä har vardera i sina teoretisk-metodologiska avsnitt ansett att det är viktigt att i en rättsdogmatisk och rättspolitisk analys ta med de grundläggande och mänskliga rättigheterna. Koponen hade ekonomisk brottslighet som studieobjekt i sin doktorsavhandling och Hirvelä behandlingen av brott mot barn.⁴⁵

Också Markus Terenius har i sin doktorsavhandling om polisens maktanvändning kombinerat straffrättsdogmatik med respekten för de grundläggande rättigheterna. Rättsvetenskapen, som har i uppgift att säkerställa att rättssystemet fortsätter att vara enhetligt, bör utgå från rättskällor som formellt förpliktat men därtill också från argumentativa grunder som är mer materiella till sin karaktär och bland dem

⁴¹ Se Ari-Matti Nuutila, Rikosoikeudellinen huolimattomuus (se ovan fn. 25; Kimmo Nuotio, Teko, vaara, seuraus (se ovan fn. 17).

⁴² Se allmänt Raimo Lahti – Kimmo Nuotio (eds./Hrsg.), Criminal Law Theory in Transition – Strafrechtstheorie im Umbruch (se ovan fn. 15) och temanumret LM 7/1991.

⁴³ Se Dan Frände, Faredeliktens allmänna läror. Oikeustiede – Jurisprudentia XXVII, 1994, s. 9–103; Dan Frände, Allmän straffrätt (se ovan fn. 3), kap. 5.1.4.

⁴⁴ Petri Jääskeläinen, Syyttäjä tuomarina [Åklagaren som domare]. Vammala, SLY 1997.

⁴⁵ Pekka Koponen, Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa [Ekonomiska brott i knutpunkten mellan straffrätt och straffprocessrätt]. Helsinki, SLY 2004; Päivi Hirvelä, Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa [Straffprocessen i sexualbrott som förövats mot barn]. Helsinki, WSOYpro 2006.

från rättsprinciper som kan härledas i synnerhet ur de grundläggande och mänskliga rättigheterna.⁴⁶

Ekonomisk brottslighet var temat i doktorsavhandlingarna av Jussi Tapani, Pekka Koponen, Märten Knuts, Kaarlo Hakamies och Heli Korkka. De alla också fokuserade på att utveckla rättskälleläran och det rättsdogmatiska tolknings sättet.⁴⁷ Knuts och Hakamies bidrar till läroren med reflexioner om betydelsen av ekonomivetenskapliga argument. Korkka å sin sida har utvecklats en teoretisk modell som kan tillämpas för att mäta brottsvinningen. Syftet med modellen är att underlätta tillämpningen av bestämmelserna om förverkande av ekonomisk vinning av brott (SL 10:2). För modellen och en konkretisering av modellen utvecklade Korkka även tolkningsprinciper (berikningsförbud och bestraffningsförbud) som kan tillämpas för att råda över den tolkningsmässiga spänning som finns i bestämmelserna.

Den kriminalpolitiska riktningen har kompletterats med det tänkande som har sitt ursprung i de grundläggande och mänskliga rättigheterna. Enligt min åsikt kan de här två skilda utgångspunkterna anpassas till varandra. Exempelvis Pekka Koponen dryftar i sin doktorsavhandling vilken betydelse de grundläggande rättigheterna har som omständigheter som begränsar verkan av kriminalpolitiska målsättningar och reella argument. Kaarlo Hakamies i sin tur balanserar betydelsen av kriminalpolitiska tolkningsargument genom att kräva att den tolkning av en norm som väljs ska motsvara syftet med normen och att den misstänkte såsom Europadomstolen har betonat rimligen ska kunna förutse hur normen kommer att tolkas.⁴⁸

Den typ av motivering som Hakamies beskriver återfinns i många rättsfall från högsta domstolen om ekonomisk brottslighet. För det första måste när enskilda brottsbeskrivningar tillämpas begrepp tolkas och det är berättigat att begreppen tolkas. För det andra krävs att tolkningsresultatet överensstämmer med avsikten med det skydd som framgår av brottsbeskrivningen och som eftersträvs med straffhotet. För det tredje krävs att gärningsmannen rimligen bör kunna förutse slutresultatet. Se *HD 2002:11* (gäldenärsbrott), *HD 2004:46* (skatteförseelse), *HD 2005:27* (lotteribrott), *HD 2007:67* (penningtvättsbrott) och *HD 2014:7* (penninginsamlingsbrott). I de nämnda rättsfallen har högsta domstolen gjort en extensiv tolkning. I rättsfallen *HD 2013:12* (narkotikabrott) och *HD 2016:42* (en cannabispåverkad persons rattfylleri) har högsta domstolen utfört en restriktiv tolkning som grundar sig på skyddsintresset.

⁴⁶ Markus Terenius, Poliisin voimankäyttö [Polisens maktanvändning]. Helsinki, SLY 2013, I (inledning), i synnerhet s. 79.

⁴⁷ *Jussi Tapani*, Petos liikesuhteessa (se ovan fn. 26); Pekka Koponen, Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa (ovan fn. 45); *Märten Knuts*, Kursmanipulation på värdepappersmarknaden. Helsinki, SLY 2010; *Kaarlo Hakamies*, Maksukyvyttömyys ja taloudellinen hyöty rikosoikeudessa [Insolvens och ekonomisk vinning i straffrätten]. Helsinki, Helsingin yliopisto 2012; *Heli Korkka*, Liiketoimintarikoksen tuottaman hyödyn mittaaminen [Mätning av vinningen i ekonomiska brott]. Helsinki, SLY 2015.

⁴⁸ *Pekka Koponen*, Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa (ovan fn. 45), del I, s. 20–22. *Kaarlo Hakamies*, Maksukyvyttömyys ja taloudellinen hyöty rikosoikeudessa (ovan fn. 47), inledning s. 33.

Bland straffrättsforskare har det uppkommit en diskussion som går i många olika riktningar om vilken ställning ett teleologiskt tolkningssätt har och om hur de ovan nämnda rättsfallen har motiverats. Särskilt har man intresserat sig för frågan huruvida kriteriet om skyddsintresset endast kan tillämpas vid en restriktiv tolkning eller om kriteriet också kan tillämpas vid en dynamisk (vidsträckt eller extensiv) tolkning. Dan Frände⁴⁹ och Heli Korkka⁵⁰ har hållit fast vid en restriktiv tolkning, medan – förutom Hakamies – Jussi Tapani och Matti Tolvanen⁵¹ har accepterat också en vidsträckt eller extensiv tolkning. Jag räknar mig själv till den sistnämnda ståndpunkten. Jag förordar en differentierad rättskälle- och rättstillämpningslära; sålunda understödjer jag synen att olika tolkningssätt och motiveringar som går i olika riktning ska bedömas med beaktande av bl.a. den kontext dvs. det sammanhang som regleringen och verksamhetsmiljön bildar.⁵²

Elina Pirjatanniemi har reflekterat över frågan huruvida de mänskliga rättigheterna utmanar den finländska kriminalpolitiken. Hon har kommit till den slutsatsen att kravet på att förbättra offrets ställning och kravet på att förstå kvinnors ställning och som vardera nära anknyter till de grundläggande och mänskliga rättigheterna inte bryter huvudlinjerna i den nordiska rationella och humana kriminalpolitiken.⁵³

5 Straffrättens europeisering och internationalisering

De mänskliga rättigheternas roll har blivit allt starkare och detta har på samma gång fört med sig att den finländska straffrätten har internationaliserats och europeiserats. De mest centrala människorättsnormerna finns i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och i Europakonventionen. FN-konventionen trädde i kraft i Finland år 1976. Europakonventionen i sin tur trädde i kraft i Finland år 1990. De båda konventionerna har skapat en rättsligt bindande grund i Finland som förpliktar till att konventionsbestämmelserna ska iakttas. Finland blev medlem i EU år 1995. I och med att EU:s behörighet har ökat på straffrättens område har EU-straffrättens verkningar blivit allt starkare i den nationella rättsordningen. Lissabonfördraget (i kraft år 2009) har bidragit till att förstärka EU-straffrättens ställning. Den ovan beskrivna utvecklingen har även ställt den straffrättsliga forskningen inför nya utmaningar.

⁴⁹ Dan Frände, Allmän straffrätt (ovan fn. 3), s. 51–56; Dan Frände, Om tolkningsläran i två straffrättsliga doktorsavhandlingar. JFT 2013, s. 136–142.

⁵⁰ Heli Korkka, Liiketoimintarikoksen tuottaman hyödyn mittaaminen, kap. 3, i synnerhet s. 65.

⁵¹ Jussi Tapani – Matti Tolvanen, Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi [Straffrättens allmänna del. Ansvarsläran]. 2 uppl. Helsinki, Talentum 2013, kap. 4.3.3, i synnerhet s. 120.

⁵² Raimo Lahti, i det ovan (fn. 21) nämnda verket Festskrift till Madeleine Leijonhufvud, i synnerhet avsnitt 4.

⁵³ Elina Pirjatanniemi, Haastavatko ihmisoikeudet Suomen kriminaalipolitiikan? [Utmanar de mänskliga rättigheterna den finska kriminalpolitiken?] Oikeus 1/2011, s. 154–174 (170).

De första doktorsavhandlingar som behandlade olika särområden inom EU-straffrätten var Tero Kurenmaas doktorsavhandling om missbruk av insiderinformation, Sakari Melanders om kriminaliseringsprinciper och Ritva Sahavirtas om penningtvätt.⁵⁴ Melanders doktorsavhandling är i ett teoretisk-metodologiskt perspektiv mycket ambitiös. Han konstruerar en modell i syfte att närmare definiera dels de rättsliga begränsningar och villkor som följer av kriminaliseringar (såväl i en grundlags- som i en EU-rättslig dimension) och dels vilka kriminalpolitiska begränsningar och villkor som finns. Melander har även skrivit en lärobok om EU-straffrätt som i hög grad utvidgar det traditionella området för läroböcker i straffrätt i Finland.⁵⁵ Denna utveckling har följts upp i Samuli Miettinen och Merita Kettunens doktorsavhandlingar som också lagt fokus på EU-straffrätten.⁵⁶

Viktigt för straffrättens internationalisering har varit dels det växande antalet kriminaliseringar som grundar sig på internationella fördrag (de s.k. världsbroten) och dels de internationella brottmålsdomstolar som har inrättats för att döma i sådana straffrättsliga mål som gäller mycket grova brott och som hör till den internationella straffrättens kärnområde. De viktigaste internationella brottmålsdomstolarna är de ad hoc -domstolar som har grundats av FN:s säkerhetsråd på 1990-talet för att behandla allvarliga kränkningar av den humanitära rätten som begåtts i f.d. Jugoslavien och Rwanda. En mycket viktig milstolpe i utvecklingen ägde rum då Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen från år 1998 trädde i kraft år 2002.

Den ovan beskrivna rättsliga utvecklingen – det internationella straffrättsprojektet – blev utsatt för kritik i Immi Tallgrens doktorsavhandling.⁵⁷ Minna Kimpimäki har i sin doktorsavhandling behandlat grunderna för hur universell jurisdiktion bestäms, och hennes färskta lärobok innehåller en allmän presentation av den internationella straffrätten.⁵⁸ Även Dan Helenius har behandlat den straffrättsliga jurisdiktionen som ett rättsligt fenomen och jurisdiktionens rättsliga konstruktion i sin doktorsavhandling.⁵⁹

⁵⁴ *Tero Kurenmaa*, *Sisäpiirintiedon väärinkäyttö* [Missbruk av insiderinformation]. Helsinki, SLY 2003; *Sakari Melander*, *Kriminalisointiteoria* [Kriminaliseringsteori]. Helsinki, SLY 2008; *Ritva Sahavirta*, *Rahanpesu rangaistavana tekona* [Penningtvätt som straffbart brott]. Helsinki, SLY 2008.

⁵⁵ *Sakari Melander*, *EU-rikosoikeus* [EU-straffrätt]. 2 uppl. Helsinki, Talentum 2015. Se även *Samuli Miettinen*, *Criminal Law and Policy in the European Union*. London and New York, Routledge 2013.

⁵⁶ *Samuli Markus Miettinen*, *The Europeanization of Criminal Law. Competence and Its Control in the Lisbon Era*. Helsinki, University of Helsinki 2015; *Merita Kettunen*, *Legitimizing the Use of Transnational Criminal Law. The European Framework*. Helsinki, University of Helsinki 2015.

⁵⁷ *Immi Tallgren*, *A Study of the 'International Criminal Justice System'. What Everybody Knows?* Helsinki, University of Helsinki 2001.

⁵⁸ *Minna Kimpimäki*, *Universaaliperiaate kansainvälisessä rikosoikeudessa* [Universalprincipen i den internationella straffrätten]. Helsinki, SLY 2005; *Minna Kimpimäki*, *Kansainvälinen rikosoikeus* [Internationell straffrätt]. Helsinki, Kauppakamari 2015.

⁵⁹ *Dan Helenius*, *Straffrättslig jurisdiktion*. Helsinki, SLY 2014.

Doktorsavhandlingarna av Sanna Palo och Mikael Lohse har fokuserat på en närmare analys av världsbrotten såsom organiserad brottslighet och terroristbrott. De nämnda typerna av världsbrott är förknippade med kriminalpolitiska målsättningar, skyddet för grundläggande och mänskliga rättigheter och drag som är avvikande i förhållande till brottets traditionella struktur.⁶⁰

6 Mot ett alltmer rationellt straffrättsligt system och mot en alltmer rationell begreppsbyggnad. Om spänningsförhållandet mellan systemtänkande och ett kontextuellt tolkningssätt.

I den teoretiska delen av sin doktorsavhandling om ekonomisk brottslighet ställer Jussi Tapani upp ett mål för straffrättsdogmatiken. Enligt Tapani är straffrättsdogmatikens mål att utveckla en uppsättning kriterier som skapar en tillräcklig grad av intern rationalitet (koherens och konsistens) i det straffrättsliga systemet, men som på samma gång också skapar utrymme för kontextuell prövning (situationsbundenhet).⁶¹ Även Elina Pirjatanniemi behandlar i sin doktorsavhandling om miljöbrott frågor som gäller straffrättens kontextualitet (straffrätten öppnar sig för yttre influenser och för beaktande av verksamhetsmiljön) och straffrättens internationalisering och europeisering.⁶²

I sin doktorsavhandling om ekonomisk brottslighet betonar Mårten Knuts mycket starkt rättsdogmatikens kontextuella aspekt dvs. behovet att beakta verksamhetsmiljön. Enligt Knuts är ”god straffrättsdogmatik förankrad i verkligheten”. Ett spänningsförhållande uppkommer när ett ingripande i hur värdepappersmarknader fungerar betraktas som berättigat endast när ingreppet ökar marknadernas effektivitet.⁶³ Ekonomiska synpunkter har en stor roll i den del av straffrätten som gäller ekonomisk brottslighet.

Även Jussi Matikkala har i sin doktorsavhandling som mål att stödja sig på rationell forskning. I den teoretiska delen i doktorsavhandlingen analyserar Matikkala i syfte att lägga grunden till begreppet uppsåt olika argumentationssätt som skiljer mellan olika former av tillräknande (uppsåt och oaktsamhet). Matikkala strävar efter att utveckla en motiverad modell gällande uppsåt. Enligt Matikkala krävs att modellen uppfyller tre krav: kravet på rationalitet, kravet på sanningsenlighet och kravet på godtagbarhet. Enligt Matikkala finns ingen samstämmighet om en sådan

---

⁶⁰ Se Sanna Palo, Järjestäytyneet rikollisryhmät ja rikosvastuu [Organiserade kriminella sammanslutningar och straffrättsligt ansvar]. Helsinki, Helsingin yliopisto 2010; Mikael Lohse, Terrorismirikoksen valmistelu ja edistäminen [Förberedelse till och främjande av terroristbrott]. Helsinki, SLY 2012.

⁶¹ Jussi Tapani, Petos liikesuhteessa (se ovan fn. 26), i synnerhet s. 86, 101.

⁶² Elina Pirjatanniemi, Vihertyvä rikosoikeus [En miljövänligare straffrätt]. Helsinki, Edita 2005, i synnerhet kap. I.3.

⁶³ Mårten Knuts, Kursmanipulation på värdepappersmarknaden (se ovan fn. 47), i synnerhet kap. II.

modell och enligt hans uppfattning är det sannolikt att en sådan samstämmighet inte kommer att uppkomma senare heller. Som gränsdragningskriterium som tyder på oaktsamhet lyfter Matikkala fram den omständigheten att gärningsmannen tror eller litar på att rekvisiten inte uppfylls.⁶⁴

Helena Vihriälä undersöker i sin doktorsavhandling den rationella (sanningsenliga) uppsåtsmodellen bl.a. genom att analysera litteratur från mentalfilosofin, psykologin och hjärnforskningen om människans handlande. Med utgångspunkt i den analyserade litteraturen anser Vihriälä att det finns mer som talar för insiktsteorier i stället för viljeteorier i gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet.⁶⁵

Den forskning som har haft uppsåt som studieobjekt har för sin del i två avseenden bidragit till att stabilisera tillämpningspraxis gällande de nya straffbestämmelserna från år 2003 (SL 3:6 och 4:1). Sålunda har koherens i bildningen av begreppet uppsåt ökat. För det första i fråga om hur man ska tolka kravet på ”övervägande sannolik” som gäller som nedre gräns vid följdbrott och som följer en insiktsteori i gränsdragningen. För det andra frågan huruvida en motsvarande tolkning gäller även omständighetsuppsåt som inte definierats närmare i bestämmelserna. Högsta domstolens prejudikat har fastställt en tolkningslinje, enligt vilken kravet på ”övervägande sannolikhet” förutsätter att gärningsmannen har ansett att det är mer sannolikt att följden uppkommer än att den inte uppkommer. Se i synnerhet *HD 2013:82* (fallet med rysk rulett) och *2015:84* (en person med hiv-infektion hade oskyddat samlag). Samma nedre gräns tillämpas även vid bedömningen av omständighetsuppsåt. Se i synnerhet *HD 2006:64* (narkotikabrott), *2012:66* (koppleri), *HD 2013:17* (missbruk av företagshemlighet), *HD 2013:55* (spridning av pornografi) och *HD 2014:54* (sexuellt utnyttjande av barn).

Tatu Hyttinen har i sin teoretiskt riktade doktorsavhandling (”Oskyldig eller skyldig”) konstruerat en modell för lösning av skuldfrågan och en modell för domarens prövning av skuldfrågan. Syftet med modellerna är att optimera avgörandet av skuldfrågan. Hur kan rättssäkerhetsaspekten och kravet på en förutsebar tillämpning av strafflagen tillgodoses när skuldfrågan avgörs? I syfte att bemöta de forskningsutmaningar som Hyttinen har ställt sig har han satt sig in i den rättskälle- och rättstillämpningslära och de epistemologiska problem som finns bakom frågorna gällande skuldproblematiken.⁶⁶

7 Avslutning

Ovan har jag skissat upp en bild av hur kriminalvetenskaperna och straffrättsdogmatiken har utvecklats från 1960- till 2010-talet. Översikten visar vilka förändringar

⁶⁴ *Jussi Matikkala*, Tahallisuudesta rikosoikeudesta (se ovan fn. 17), kap. V.5, i synnerhet s. 515 och 523–524.

⁶⁵ *Helena Vihriälä*, Tahallisuuden näyttäminen [Bevisning av uppsåt]. Helsinki, Helsingin yliopisto 2012, sammanfattning i kap. XVIII.

⁶⁶ *Tatu Hyttinen*, Syytön vai syyllinen [Oskyldig eller skyldig]. Helsinki, SLY 2015.

som har ägt rum i det straffrättsliga tänkandet och i innehållet i straffrättens allmänna läror och i deras betydelse. Ett viktigt utvecklingsskede under den analyserade tidsperioden var den kriminalpolitiska vändningen i straffrättsdogmatiken (se ovan avsnittet 2). En ännu viktigare utveckling har varit kännetecknande för innehållet av kriminalpolitikens mål och medel samt för kriminalpolitiska beslutsfattandet i Finland från 1970-talet: kriminalpolitiken blev alltmer rationell och human. Denna utveckling har på ett positivt sätt påverkat främst reformeringen av påföljdssystemet. Det har inte varit möjligt att i denna artikel analysera närmare hur den rationella och humana kriminalpolitiken har påverkat påföljdssystemet⁶⁷.

Verkan av det vetenskapliga tänkande som utgår från de grundläggande och mänskliga rättigheterna och av straffrättens europeisering och internationalisering blev allt starkare på 1990-talet. Rättskällornas antal har ökat markant. Mångfalden av tolkningsmetoder och sätt att överväga och balansera rättsprinciper har blivit allt större. Straffrättens allmänna läror och det enhetliga system som de allmänna lärorna bildar har i den alltmer pluralistiska rättsutvecklingen utsatts för påfrestningar. Det är inte längre möjligt att uppnå samma konsistens och koherens som fanns i det tidigare straffrättsliga systemet. Rätten och lärosystemen differentieras (fragmentariserar) och verksamhetsmiljön som omger rätten (den kontextuella dimensionen) måste beaktas.

För att minska de spänningar som följer av de EU-rättsliga förpliktelseerna är det goda grunder utöva påverkan på EU:s kriminalpolitik utgående från nordiska erfarenheter. Den nordiska kriminalpolitiken bygger på respekt för demokrati och för de grundläggande och mänskliga rättigheterna. Kraven på legitimitet, låg repressionsnivå och humanitet är viktiga i den nordiska kriminalpolitiken⁶⁸. Dan Frände har under sin forskarbana främjat de ovan beskrivna värden genom att bl.a. tillhöra gruppen ”European Criminal Policy Initiative” som består av akademiska forskare. Gruppen har skrivit manifest om europeisk kriminalpolitik och europeisk straffprocessrätt.⁶⁹

Den straffrättsvetenskapliga forskningen har vuxit avsevärt under den analyserade perioden. Forskningen tog fart framför allt när beredningen av totalreformen av strafflagen kom in i sitt slutskede och har därefter fortsatt i en vid omfattning. Den forskning som har bedrivits under de senaste årtiondena har varit mångsidig såväl i en teoretisk-metodologisk dimension som i en innehållsmässig dimension.

---

⁶⁷ Se närmare *Inkeri Anttila*, *Ad jus criminale humanius*. Helsinki, SLY 2001; *Patrik Törnudd*, *Facts, Values and Visions*. Helsinki, National Research Institute of Legal Policy 1996. Se vidare t.ex. *Raimo Lahti*, *Towards a Rational and Humane Criminal Policy – Trends in Scandinavian Penal Thinking*. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 1 (2), 2001, s. 141–155; *Raimo Lahti*, *Straffrätten på 2020-talet – från Cesare Beccarias Om brott och straff (1764) till en allt mer internationell och europeisk straffrätt*. NTFK 2015, s. 262–275.

⁶⁸ *Raimo Lahti*, ovan (fn. 32) nämnda artikel i verket *EU Criminal Law and Policy*, i synnerhet s. 66–69.

⁶⁹ Se A Manifesto on European Criminal Policy (http://www.zis-online.com/dat/artikel/2009_12_383.pdf); A manifesto on European Criminal Procedure Law (http://www.zis-online.com/dat/artikel/2013_11_777.pdf).

Straffrättsvetenskapen har haft ökande nära anknytningspunkter med andra kriminalvetenskaper (i synnerhet med den kriminalpolitiska och kriminologiska forskningen). Straffrättsvetenskapen och straffrättsdogmatiken står ständigt inför utmaningen att stärka den teoretiska grunden för att den lagstiftningen och rättskipningen på vederbörligt sätt ska kunna beakta de krav som följer av en rationell och human kriminalpolitik, av de mänskliga och grundläggande rättigheterna och av den pågående europeiserings- och internationaliseringsutvecklingen.

I och med att EU:s kriminalpolitik har blivit alltmer planerig har behovet av forskning ökat.⁷⁰ Med denna utveckling växer behovet att med hjälp av rättskomparation tillnärma medlemsländernas lagstiftning om straffrättsens allmänna del.⁷¹ Den internationella straffrätten är ett mycket viktigt delområde i den forskning som studerar rättens pluralism och fragmentering eftersom den internationella straffrätten kombinerar olika rättsområden (internationell rätt dvs. folkrätt, humanitär rätt, människorättsjuridik och nationell straff- och straffprocessrätt) och olika modeller för genomförande (i det övernationella och i det nationella straffrättsliga systemet).⁷²

Översättning från finska av Désirée Söderlund

---

⁷⁰ Se i synnerhet meddelandet från Europeiska kommissionen KOM(2011)573, Straffrätt i EU: garantier för ett effektivt genomförande av EU:s politik genom straffrättsliga åtgärder; *Raimo Lahti*, ovan (fn. 32) nämnda artikel i verket *European Criminal Law and Policy*.

⁷¹ Se i synnerhet *André Klip* (ed.), *Substantive Criminal Law of the European Union*. Antwerpen, Maklu Publishers 2011.

⁷² Se allmänt *Larissa van den Herik – Carsten Stahn* (eds.), *The Diversification and Fragmentation of International Criminal Law*. Leiden, Martinus Nijhoff Publishers 2012; *Elies van Sliedregt – Sergey Vasiliev* (eds.), *Pluralism in International Criminal Law*. Oxford, Oxford University Press 2014.